

»Ati, je večkrat poklicala, ati, kje si? V nekem trenutku, potem ko je večkrat prenehal žagati, jo je le slišal, pojdi stran, je zavpil, drevo bo vsak hip padlo. Kje si?« FOTO BLAŽ SAMEC

Romanje v notranjost otroštva, družine in skupnosti

Ženske v temi Roman Maje Haderlap o izgubljenih in znova najdenih bližinah sije predvsem v razpiranju odnosa med materami in hčerami

Maja Haderlap (1961, Železna Kapla) je v svet literature stopila kot pesnica v slovenskem jeziku, v slovensko in nemško govoreči prostor pa nato globoko zarezala z večkrat nagrajenim romanom o manjšinski skupnosti koroških Slovencev *Angel pozabe* (prevod Štefan Vevar, Litera, 2012). Na Koroško nas pisateljica umešča tudi tokrat, a ne le v prostor, tudi v čas; v usodo treh generacij žensk, v usodo neke skupnosti pa tudi v usodo nekega – no, našega – jezika.

PIA PREZELJ

»Mira se je, preden je stopila po kovček v shrambo, še malo obotavljala. S skodelico kave v roki je skoraj kljubovalno gledala skozi okno svojega dunajskega stanovalja na notranje dvorišče, samo da bi užila še zadnje trenutke, ko se nič ne dogaja in se ji ni treba o ničemer odločati,« beremo v uvodnem odstavku *Ženske v temi*.

Mira se, ugotovimo kmalu, odpravlja na Koroško, v Podjunsko vas, nazaj domov, kjer mora ostarelo mater Ani, ki je nekoč »kot pomožna kuharica svojima otrokoma omogočila izobrazbo, ki je bila zanjo samo nedosegljiva«, pripraviti na selitev iz hiše. »Redni obiski na rodnem jugu so jo obremenjevali bolj, kot si je bila pripravljena priznati. Čeprav se je bila desetletja vajena voziti tja, jo je izmenično prehajanje iz mestnega v vaški svet pehalo v stisko. Na zunaj njeni izleti že tako niso bili podobni potovanjem. Bili so bolj ekspedicije po lastni deželi, romanja v notranjost njenega otroštva,« piše Maja

i Maja Haderlap
Ženske v temi

prevedel Štefan Vevar
Goga, 2025

Haderlap, kajti protagonistka Mira se ne vrača le v kraje svojega otroštva, temveč tudi v lastne spomine, v podobe življenja, ki ga je pustila za seboj, življenja, ki se z vrnitvijo v domačo vas zdaj po drobcih in okruških vrača, jo znova naseljuje, znova delno zahteva zase. Z Mirinim vračanjem v otroštvo (v enem od prizorov zažge lastne dnevniške – gre za nekoliko obrabljeno, a učinkovito potezo) se tja vrača tudi bralec, s tem pa raziskuje mozaik družine oziroma prostora, v katerem »niso nikoli znali s čustvi; nekakšna zapoved molka je – do koder je Miri segel spomin – vla-

dala nad vsem, kar bi hotel kdo spontano, sproščeno in odkrito povedati iz srca. Najpreprostejši stavki so bili obloženi z neizrečeno prepovedjo, kakor da bi lahko kdo z izrazi nežnosti vse druge spravil v nevarnost.«

Čemu ti bo majhen jezik?

Osrednje mesto v tem mozaiku zasedajo ženske, ne le Mirina mama Ani in babica Neža, pač pa tudi ženske, kot sta teta Urša ter Andreja, ki je delala kot natakarka v pivnici, Maja Haderlap pa skozi roman preiskuje ne le protagonistkine vpetosti v družinske vzorce in podedovano tradicijo prostora, temveč tudi – oziroma predvsem – omejitve, ki jim jih ta tradicija nalaga. »Ravnale so se po vnaprej določenem, jasno začrtanem, ali po svoji slabi vesti, brž ko niso mogle več zadostiti pričakovanjem, ki so jih imeli do njih. Glej, je nekoč rekla Gerti, to je kot z grehi v cerkvi. Od žensk se vedno zahteva tisto, česar ne morejo do konca izpolniti, nikoli, razumeš, pa če se na glavo postavijo. Ene so na slabem glasu, imajo jih v zobeh, potihoma pa jih tudi občudujejo, druge se pridno in pošteno trudijo. Sicer jih cenimo in hvalimo, a jim ne verjamemo. Kolikor bliže so idealu sposobne ženske, toliko manj jim verjamemo,« piše Maja Haderlap, pri čemer se Mira bojuje za dejstvom, da lahko študira, saj je »čutila nekakšno krivdo v razmerju do tistih, ki so ostali doma.«

Avtorica v izkušnje žensk vpenja tudi vprašanja socialnega razreda, izobrazbe, jezika, odnosa med mestom in vasjo ter položaja in vloge koroških Slovencev, in če

roman pri tem mestoma zdrsrne v togo didaktičnost – na primer ob ponovnem srečanju z mladostno ljubeznijo Jurijem, ki jo obvesti, da je »poklapan«, saj je voznik njegovega podjetja, »neki Bošnjak, ki je med jugoslovansko vojno z ženo in dvema majhnima otrokoma pribežal v Slovenijo«, že nekaj časa bolan, »zadnja diagnoza je uničujoča, razširjen pljučni rak, nič več se ne da narediti«, mu je pa »nekoč pripovedoval zgodbo o svojem begu, o tem, kaj se mu je zgodilo v Tuzli, nekaj strašnega, nepredstavljivega – zdaj pa še to! Sicer je prepričan, da metastazira tudi vojna. Ampak pustiva to« –, se drugod temu spretno ogne, ob tem pa bralca vodi k razmisleku, ki ga je v zadnji številki revije *Bukla* poudaril tudi Samo Rugelj, ko je dejal, da »težava upadlega zanimanja za slovensko knjigo izvira iz središča slovenskega jezika, torej Slovenije kot take, ne pa iz njenega zamejstva. Nam, ki vsak dan živimo sredi slovenščine, so knjige v slovenskem jeziku tako samoumevne, da pogosto pozabimo nanje.«

Ali kot zapiše Maja Haderlap: »Ani je zavzdihnila. Nadine hoče, da se otroka že v osnovni šoli učita angleško. Čemu ti bo majhen jezik? me je nekoč provocirala. Pa sem jo vprašala, koliko jezikov govori. Eneja, je rekla. In kaj boš, če pozabiš nemško, sem ji rekla, potem lahko samo še lajša. Ampak to se Nadine ni zdelo smešno.«

Avtorica *slovenskost* vnaša tudi v jezik sam, v fraze, narečje, v replike, kot je Anina, ki buhti od župe in šil in kopit: »Tudi mi tu nismo po župi priplaval, je govorila Ani, ne, nismo padli na glavo, kot mi-

liš. Tudi mi tuhtamo o bogu in svetu, čeprav vemo, da naša vas ne šteje veliko. Ampak kaj je tako lepega na tem, da se človek pobere stran od tod? Pobratil šila in kopita zna vsakdo. Najtežje je vendar ostati, tudi če večina nabrusi pete.«

Jaz se nikoli ne bi tako ponižala

Ženske v temi, v slovenščino ponovno prenesene v mojstrskem prevodu Štefana Vevarja, gibkem in preciznem hkrati, so najuspešnejše,

»In kaj drugega ji je preostalo, kakor da se je zatekala v vlogo matere, v kateri je lahko izrekala svoje sodbe?«

MAJA HADERLAP v romanu *Ženske v temi*

ko usodo koroških Slovencev spajajo z usodo žensk, ki to pokrajino naseljujejo, v obravnavi družinskih odnosov, vpetih v tok zgodovine, ter še posebej v obravnavi odnosa med materami in hčerami. Maja Haderlap je vrhunska v razpiranju nemalokrat bolečih nians tega odnosa, v uvidih, ki režejo skozi leta in leta zamolčanega.

»Veš, zmeraj so me motili telefoni, ki si jih v veži imela z vse sorte moškimi. Sploh nisem mogla poslušati, tako sem se jezila. Predvsem zaradi tvojega glasu, ki ga ni bilo prepoznati. Najprej si se smejala in potem ti je čisto vzelo glas, zaradi obvladovanja, ali kaj. Ta večni Ti si, Ti bi moral in Ti moraš, pa jaz sem, sem hotela, mogla, to mo-

ledovanje! Jaz se nikoli ne bi tako ponižala. Tega si ne bi dopustila,« pravi Ani, ki je zavidala Miri »nje-no življenje, izlete in potovanja z Martinom, prijateljice in prijatelje, s katerimi je bila na poti. Zmeraj jo je laže spraševala po potovanjih kot po njenih pogledih, ob katerih bi se ji lahko zamajal lastni svet. A ni bilo že dovolj, da se je ob njej čutila nevedno in omejeno? In kaj drugega ji je preostalo, kakor da se je zatekala v vlogo matere, v kateri je lahko izrekala svoje sodbe?«

V tem pogledu je vrhunec romana njegov drugi del, ki fokus z Mire usmeri na odnos med Ani in Nežo (vsaka mama je tudi hči, opozarja, in vsaka hči tudi ostane), ob tem pa doseže tudi neprisiljen, gibek, razplaten preplet intimnega in političnega. V prvem delu slednje spodkopava predvsem avtoričina obravnava ljubezenskih odnosov – Mirinega odnosa do moža Martina in starega-novega ljubimca Jurija –, ki zapada bodisi v formulaično nerazdelanost bodisi v okorno sentimentalnost, na primer v trenutku, ko se v nekem beneškem hostlu konča ena Mirinih prvih ljubezenskih zvez, »kjer v sobi z več posteljami, med tujimi ljudmi, ni hotela spati s svojim partnerjem«, zato ga je pustila »s trdim udom samega v postelji, zbežala v noč, se dolgo potikala po Fondamenta San Biagio«.

Roman bi z nekaj več izčiščenosti oziroma razdelanosti (Mirini odnosi z moškimi, vpeljevanje razstave afriške umetnosti, programsko zastavljeni odseki o »poklicnem delu neizkušenih žensk«) lahko zarezal še bolj ostro in še globlje, toda ob branju je jasno, da je Maja Haderlap mojstrska pri-

povedovalka, opremljena ne le z izjemnim literarnim darom, pač pa tudi z iskrim obešenjaškim humorjem, ki prvega le še poudari. Beremo na primer: »Kadar je kdo storil samomor ali umrl kje na samem, v kakšnem od boga zapuščenem zakotju, so potem do onemoglosti razpredali in ugotavljali, kdo bi ga lahko imel na vesti.«

Proza Maje Haderlap je proza zamolčanega, proza tišine, zmožne miline in nežnosti, a tudi ostrine in jedkosti, tišine, predirljivejše od krika. »Kot otrok se je neštetokrat ustavila na kakšnem kraju, ob poti ali na obronku gozda, z zavestjo, da si jo bo svet nekega dne prenehal ogledovati, da je čisto vseeno, kdo jo ima ravno na očeh, in da največ šteje samo njeno lastno zrenje, njeno samotno, negotovo oko,« zapiše.

Ali ko v enem najlepših, a tudi najbolj bolečih trenutkov bralca v izjemnem literarnem zamahu umesti v telo dekleta, katerega oče klone pod padajočim drevesom: »Ati, je večkrat poklicala, ati, kje si? V nekem trenutku, potem ko je večkrat prenehal žagati, jo je le slišal, pojdi stran, je zavpil, drevo bo vsak hip padlo. Kje si? Tu sem, je zavpila Mira, tu! Potem je zaslislala lomljenje, oster pok, ki mu je sledilo škrtanje, pokanje in padanje, potem očetov krik, kratek, predirljiv, hlasten, v hipu odrezan. Potem je nastopila tišina, tišina, v kateri so se smreke in buke uglašeno majale okoli jase. Šumeča, ušesa para-joča tišina, ki se je spustila k tlom, potem brenčanje muhe, ali pa je bila čebela. Mira bi lahko zaznala vsako žuželko, vsak zamah metulja s krili, samo očeta ni več slišala.«

Tišina, predirljivejša od krika.